

از هزار و یک رمز طراحی نشانه

ابراهیم حقیقی

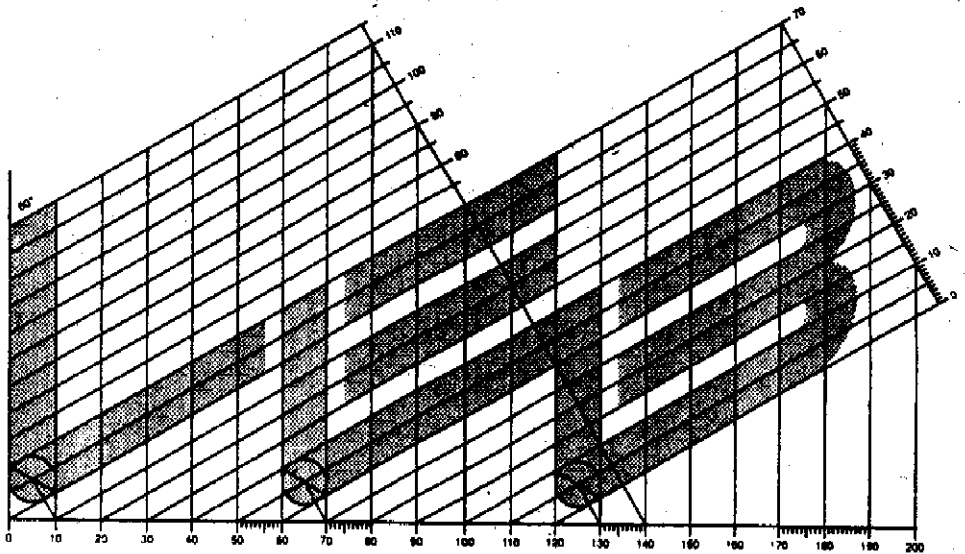
آغاز فعالیت طراحان گرافیک جدید ایران با آغاز انتشار روزنامه‌ها و کتب چاپ سنگی هم‌زمان است و از آن ایام تاکنون ایشان در سه دوره کم و بیش سی‌ساله، جمعاً حدود یک قرن در زمینه طراحی گرافیک کوشش و قلم‌زنی کرده‌اند. ابراهیم حقیقی از اولین‌های دوره سوم است که کارشان از آغاز دهه پنجاه شمسی شروع شده و تا امروز ادامه دارد و مشخصه ایشان آشنایی نسبتاً همه‌جانبه آنها با عملکردهای گوناگون امروزی طراحی گرافیک است.

در دوره اول، طراحان، بیشتر نقاشانی بودند که ابتدا به صورت جنبی و در دوره دوم به شکلی حرفه‌ای به طراحی گرافیک پرداختند و بعدها کوشش‌های بعضی از ایشان بود که به حرفه گرافیک در ایران رسمیت بخشید و آن را جزء دروس و رشته‌های تخصصی دانشگاهی کرد.

ابراهیم حقیقی مشخص‌ترین طراح گرافیک دوره سوم است و با این که ابتدا در زمینه معماری تحصیل کرد، اما بعد یکسره طراحی گرافیک را پیشه خود ساخت و آثاری منسجم و درست در زمینه‌های طراحی پوستر، صفحه‌آرایی، روی جلد نشریات و بالاخره نشانه به وجود آورد.

یکی از عواملی که نشانه‌های ابراهیم حقیقی را از اغلب نشانه‌های دیگر متمایز می‌کند توجه او به رعایت درست تناسبات فنی در طراحی و رسامی نشانه است.

مطرح کردن تناسبات درست، طرح را بدون عیب و سالم و نهایتاً ماندنی می‌کند. یک طرح سالم طرحی است که تناسبات فرم‌ها و فضاهای بین آنها به شکلی مستدل و ماهرانه ساخته شده باشد و هر جزء آن طوری با اجزاء دیگر مرتبط و مکمل و هماهنگ باشند که نتوان به راحتی در آن

طراح : H. K. Henrion انگلستان
 طرح : مونوگرام برای London Electricity Board

تغییراتی را به وجود آورد. اندازه سطوح، ضخامت‌ها و نازکی‌ها، گردش‌ها و شکستگی‌ها باید با حساسیت محاسبه، و براساس نظمی درست با یکدیگر مقایسه شده و جواهرگونه طراحی، تراش و چاسازی شود.

یک طرح سالم مجموعه به هم پیوسته و جفت و بست شده‌ای از فرم‌های جزئی و کلی است که با زیبایی و مهارت و پختگی به هم بافته شده باشند. رسیدن به این مرحله، البته تجربه فراوان و تبحر کافی می‌خواهد زیرا حل کردن مشکلات و جاناندازی هر فرم در فضای مناسبش را باید بارها انجام داد تا چگونگی موقعیت‌های مختلف را شناخت و بعد بهترینش را انتخاب و طراحی را تمام کرد.

طراحی نشانه اصولاً باید از جایی شروع شود که طراح از چنین سیر و سلوکی آگاه باشد. مسائل کیفی و روانی فرم را بشناسد و به اندازه و وزن فضاهای مثبت و منفی شکل‌ها و رنگ‌ها اشراف و احاطه داشته باشد و آنها را مانند کلمات زبان، حس کند و برای بیان مقصود خود با روانی به کار گیرد. زیرا همان‌قدر که مسأله لکت زبان و عدم توانایی در تفهیم مقصود و منظور به ایجاد ارتباط صدمه می‌زند؛ در بیان تصویری نیز هدف را وارونه و منحرف جلوه می‌دهد و لذا طراح هنگامی می‌تواند راحت و سیال طراحی کند که مشکلی در درک و ارائه زبان و مفاهیم تصویری از یک طرف و کم‌تجربگی و خامی در اجرا و ایجاد ترکیبات منسجم از طرف دیگر نداشته باشد.

نگاهی به آثار ماندنی گذشتگان و خبرگان امروز نشان می‌دهد که ایشان با احاطه به این رموز

توانسته اند آثاری یک دست و بدیع به وجود آورند و نمونه های آموزنده ای را برای ما برجا گذارند و ما را برای خلاقیت های جدیتر یاری دهند.

اندازه و تناسب هر نقش و نشانه ای باید با توجه به محتوی و کاربردهای موضوع آنها انتخاب شود مثلاً اگر نشانه ای با استفاده از خوشنویسی طراحی می شود باید اندازه ها و تناسب آن را با توجه به موازین خوشنویسی در نظر گرفت و یا اگر هدف، طراحی نشانه ای برای موضوعی صنعتی است بهتر است در چهارچوب اندازه ها و تناسب شکل ها و فرم های هندسی ساخته شود تا نمایشگر فضای صنعتی و ماشینی بودن موضوع گردد.

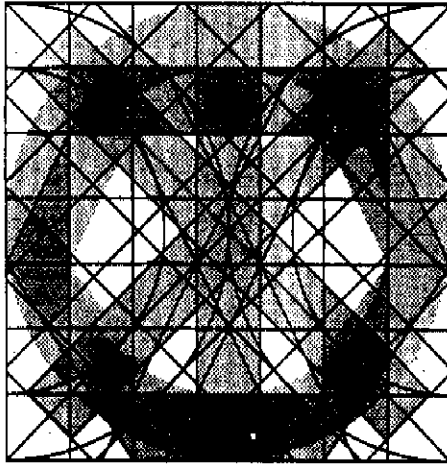
با آن که به ظاهر همه شکل ها به دو گونه هندسی و غیر هندسی هستند اما در واقع شکل های غیر هندسی خود متشکل از مجموعه ای از شکل های کوچک هندسی هستند و با آن که شکل های هندسی و غیر هندسی به ظاهر تناسب و اندازه های متفاوتی دارند اما با اشراف بیشتر می توان ملاحظه کرد که اصول و روش طراحی در هر دو گونه آنها یکسان است.

اندازه ها و تناسب، تنها در فرم های یک نقش وجود ندارند بلکه در فضاهای خالی بین فرم ها نیز حضور دارند و باید مورد محاسبه قرار گیرند و اهمیت فضاهای خالی مطلقاً کمتر از فضاهای پر و مثبت نیستند بلکه یک نقش عبارت است از فرم های مثبت و منفی متعددی که جمعاً نقش را به وجود می آورند.

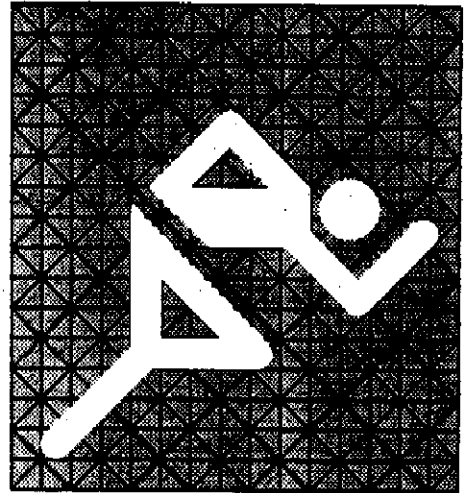
تنها ترکیب عناصر مختلف یک نقش، ساختمان آن را نمی سازند بلکه فضای مفیدی که در اطراف هر عنصری وجود دارد نیز جزء آن عنصر است. مثلاً یک مثلث به تنهایی و علیرغم دارا بودن سه ضلع، مثلث نیست بلکه در واقع در محیطی چهار ضلعی (مربع یا مستطیل) حضور دارد تا شکل مثلثی او نمایانده می شود. به این معنی که اگر از نقاط مختلف رئوس مثلث نسبت به افق، خطوطی عمودی و افقی رسم کنیم تا مثلث را در خود محاط کند؛ ملاحظه می کنیم که ضلع قاعده و ایستای روی زمین مثلث، روی ضلع قاعده و ایستای چهار ضلعی قرار می گیرد و رأس مثلث بر میان ضلع موازی شمالی چهار ضلعی تماس پیدا می کند و بین دو ضلع طرفین عمودی مثلث و چهار ضلعی فضایی خالی به وجود می آید که به مثلث تعلق می گیرد و در این فضا هست که حضور اضلاع مایل مثلث نمایانده می گردد.

همین تجربه را می توان روی دایره، و یا هر شکل دیگر هندسی نیز ملاحظه کرد و مشاهده نمود که چگونه فضای اطراف هر شکل تأثیری اساسی در نمایاندن شکل و ابعاد آن دارد و لذا در مورد طراحی نقش نباید از این نکته غافل بود و آن را به حساب نیاورد. این نکته قاعده ای است که در تمام اجزاء طبیعت وجود دارد و تعادلات حس های ما بر آن اساس به وجود آمده است.

لازم است در اینجا به نکته دیگری که در اثر تجربیات فراوان به دست آورده ام اشاره کنم. نکته، عبارت از همان شکل چهار ضلعی است که در اطراف و تماس با طرح و نقش مورد نظر قرار گرفته است. در این چهار ضلعی، تناسب و اندازه های موجود را می توان به چهار قسمت مساوی تقسیم

طراح: Kurt Wirth سوئیس
طرح: سطر عمومی برای نشانه های نظامی سوئیس

طراح: Otl Aicher آلمان
طرح: سطر برای نشانه های الپیک مونیخ

کرد به این شکل که دو وتر عمودی و افقی میان اضلاع را بر هم رسم می‌کنیم و بعد به توازن و تناسب عناصر موجود در هر قسمت یا قسمت‌های دیگر دقت و مقایسه کرده و آنها را با هم بسنجیم. در این جدول، شکل وقتی درست و سنجیده و به قاعده جا می‌افتد که تناسب مثبت و منفی و توازن آنها در هر بخش با بخش‌های دیگر مساوی و درست باشد. مثلاً مطابق شکل اگر مجموع تناسب مثبت و منفی یک بخش را مساوی عدد دو تصور کنیم باید مجموع تناسب مثبت و منفی هر یک از بخش‌های دیگر نیز جداگانه مساوی عدد دو شوند. ساده‌ترین شکل توازن عبارت است از $2 = 2 = 2 = 2$ که بدیهی‌ترین تقارن و تکامل آن شکل است و نوآوری و خلاقیت دوباره از آن جا آغاز می‌شود که فرمول فوق اجزاء و جمع بندی‌های جدید دیگری داشته باشد مثلاً: $0/5 + 0/5 + 0/5 + 0/5 = 1 +$

در آثار بدیع و جدید هنرمندان، ترکیب اجزاء فرمول، بدیع و جدید است و آثاری که دارای بداعت و تازگی نیستند به آن دلیل است که اجزاء فرمول آنها تکراری شده است. در اینجا لازم است به نکته مهمی اشاره شود:

هیچ هنرمندی به هنگام کار و یا از پیش چنین فرمولی را مقابل خود قرار نمی‌دهد و براساس آن اثر خود را خلق نمی‌کند. زیرا ممکن است وجود و حضور فرمول مانع آزادی پرواز او در طراحی و خلق اثر شود و از طرفی اجزاء فرمول خود ضمن طراحی به وجود می‌آیند در نتیجه اهمیت فرمول فوق پس از طراحی و ایجاد اثر روشن می‌شود که به عنوان محک و سنجش درستی و دقت و

هماهنگی جزئیات اثر به کار گرفته شده تا عیوب احتمالی طرح برطرف گردد. هرچند که، این فرمول در ذهن طراحان ورزیده به خاطر کثرت انجام کار، دائم حضور دارد و لحظه به لحظه طرح ایشان را تنظیم و تصحیح می‌کند، و کار نیکو کردن از پر کردن می‌شود.

اما هر نقش و نشانه‌ای باید در جدولی ویژه که به فارسی مسطر نامیده می‌شود طراحی شود. این جدول به تناسبات شکل نقش، می‌تواند از واحدهای منظم چهارخانه یا دایره و یا تقسیمات دیگر محاسبه و ساخته شود که در اینجا چند نمونه آن را مشاهده می‌کنید.

ارزش این جداول در آن است که تمام جزئیات طرح در آن به صورتی متوازن و هم‌آهنگ درآمده و تناسبات و اندازه‌ها به راحتی با یکدیگر مقایسه‌ای منطقی شده و در نهایت کار اصولی و منسجم درمی‌آید و از طرف دیگر رسامی مکرر نشانه برای مصارف گوناگون با وجود چنین جدولی همیشه با دقت اجرا شده و نشانه به مرور زمان تغییر شکل پیدا نمی‌کند و از قواعد و اندازه‌های اصلی خود خارج نمی‌شود.

اغلب نشانه‌هایی که با چنین روشی طراحی نمی‌شوند پس از گذشت زمان و ایام در کپی برداری‌ها و تکرارهای بعدی، تناسباتشان فراموش شده و طرح‌ها شکل دیگری به خود می‌گیرند.

تمام نکات فوق، اما برای خلق اثری نو و مفید کافی نیست؛ بلکه عوامل دیگری را باز لازم دارد که عبارت از طرز نگرش طراح به موضوع است که باید همیشه از زاویه‌ای جدید نگاه و بررسی شود تا چشم اندازه‌ها و میدان‌های تازه‌ای را در فرهنگ حرفه و محیط به وجود آورد و این امر ممکن نمی‌شود مگر آن که طراح توانایی درک جدید از موضوع را داشته باشد و این نکته خود پیش ساخت‌ها و پیش‌نیازهایی را در او می‌طلبد که حداقل آن مطالعه و پژوهش دائم حرفه‌ای او از یک سو و داشتن اطلاعات عمومی وسیع از سوی دیگر است. زیرا طراح همیشه در معرض برخورد با سفارش‌هایی از انواع موضوعات گوناگون است و باید نوعی آمادگی برای ورود و آشنایی با آن موضوعات را داشته باشد و نسبت به آنها غریبه مطلق نباشد. شناختن و پیدا کردن مفاهیم تصویری مبتکرانه برای وسعت بخشیدن به ابعاد مفاهیم آشنا و موجود در جامعه فقط با مطالعه و حساسیت‌های هنرمندانه امکان‌پذیر می‌شود و با تمرین و ممارست اجرایی مدام، بیان طراح را روان‌تر و خواناتر می‌کند و ارتباط او را با محیط درست‌تر و مؤثرتر می‌گرداند.

شاید دیگر لازم به اشاره نباشد که آگاهی‌های کامل از طرز استفاده از وسائل و ابزار طراحی و رسامی و شیوه‌های فنی آن و هم‌چنین شناخت کافی از فرهنگ جامعه و میراث گذشتگان و چگونگی فعالیت‌های همکاران از واجبات عادی کار و حرفه هر طراح هنرمندی است.

حقیقی

○ نوشته سرکاغذ شخصی

○ نشانه جشنواره بین‌المللی فیلم فجر

○ نوشته برای پوستر پرستار شب

۴۲۹

○ نشانه نشر قطره

○ نشانه شرکت بازرگانی پارس کمک

فیلم

○ نشانه نوشته مجله فیلم